

SİVİL-ASKER İLİŞKİLERİNDE DIŞ NÜFUZ BAĞLAMINDA LİBERYA 1980 ASKERİ DARBESİ*

Military Coup of 1980 in Liberia in the context of Foreign Influence on Civil-Military Relations

Murat YİĞİT**

Geliş: 02.11.2019/ *Kabul:* 23.04.2020

DOI: 10.33399/biibfad.641736

Öz

Askeri darbelerin sık rastlandığı Batı Afrika alt bölgesinde, bu darbelerin açıklanmasına dair pek çok iç siyasal faktör öne çıkarılmıştır. Bununla birlikte, eski sömürge ülkelerin siyasi, askeri ve ekonomik olarak dışa bağımlılıkları bu ülkeleri dış nüfuzla da açık hale getirmektedir. Nitekim eski sömürgeci güçler veya güçlü devletlerin, gelişmekte olan ülkelerle kurdukları eşitsiz ilişki bilerek veya bilmeyerek istikrarsızlığa neden olabilmektedir. Rejimin durumu, etnik mücadele, pretoryanizm, ordunun iç güvenlik konularında görevlendirilmesi ve kaynakların dengesiz dağılımı gibi sivil-asker ilişkilerini etkileyen faktörlere dış etkenlerin de dahil edilmesi söz konusu ilişki dikkate alındığında elzem görünmektedir. İç dinamiklerin dış etkilere karşı savunmasız hale getirdiği bir ülkede dış aktörler siyasal krizlerde etkili şekilde rol alabilmektedirler. Ordunun eğitimi, yabancı askeri danışmanlar, dış yardımlar, yabancı askeri üs ve yatırım gibi araçlar, ordunun siyasete yönelik müdahalesine destek veya engel teşkil edebilecek bir dış nüfuzu üretmektedir. Dolayısıyla ordu mensuplarının dış sosyalizasyonu, sivil-asker ilişkileri analizlerinde dikkate alınması gereken bir unsur olarak belirlemektedir. Bu çalışmada Liberya’da 1980 yılında gerçekleşen askeri darbe örneği üzerinden dış aktör olarak ABD’nin rolü ve etkisi sorgulanacaktır.

* Bu makale, yazarın “Dış Müdahale Aracı Olarak Askeri Darbeler: Batı Afrika Ülkeleri Örneği” başlıklı doktora tez çalışmasıyla bağlantılı şekilde hazırlanmıştır.

** Arş. Gör., İstanbul Ticaret Üniversitesi / İstanbul Üniversitesi SBE SBUİ Doktora Öğrencisi, myigit@ticaret.edu.tr , ORCID : <https://orcid.org/0000-0001-6544-7338>

Anahtar Kelimeler: Pretoryanizm, dış nüfuz, sivil-asker ilişkileri, Amerika Birleşik Devletleri, Liberya.

Jel Kodları: F35; O55; P16.

Abstract

In the sub-region of West Africa, where military coups are common, many domestic political factors have been brought forward to explain these coups. However, the political, military and economic dependence of the former colonial countries on the outside makes them vulnerable to external influence. As a matter of fact, the unequal relationship established by the former colonial powers or powerful states with the developing countries can cause instability deliberately or unknowingly. The inclusion of external factors in the factors affecting civil-military relations, such as the state of the regime, ethnic struggle, preterianism, the deployment of the army on internal security issues and the unbalanced distribution of resources, is essential when considering this relationship. In a country where internal dynamics make it vulnerable to external influences, external actors can play an active role in political crises. The training of the military, foreign military advisers, foreign aid, foreign military base and investment instruments produce an external influence that may constitute support or obstacle to the military's intervention in politics. Therefore, the external socialization of the members of the army appears to be a factor to be considered in the analysis of civil-military relations. In this study, the role and impact of the US as an external actor will be questioned through the example of military coup in 1980 in Liberia.

Keywords: Praetorianism, external influence, civil-military relations, United States, Liberia.

Jel Codes: F35; O55; P16.

1. Giriş

Sivil-asker ilişkileri literatüründe kendine az yer bulabilmiş “dış etkiler” konusu, bilhassa eski sömürge ülkelerdeki siyasi süreçlere ordu müdahalelerinde tartışılmalıdır. Siviller ve askerler arasındaki ilişkiyi daha steril biçimde ele alan yaklaşımlar ordu ve siyaset kurumlarının doğalarına, iç niteliklerine, lider profillerine, siyasal ve toplumsal kültürlerine, görev paylaşım biçimlerine, toplumla kurdukları ilişkiye odaklanılmışlardır. Üçüncü Dünya olarak

adlandırılan ülkelerdeki sivil-asker ilişkileri ise daha çok demokratikleşme literatürünün konusu olmuştur. Hiç şüphesiz, otoriter siyasi yapılarda sivil alanın mümkün olamayacağı kanaati araştırmacıların eğilimlerini etkilemiştir. Ordunun kurumsal organizasyonu, kurumsal ve siyasal özerkliğinin derecesi, ordu ve siyaset arasındaki ayırım, her iki kesimin toplumla girdiği ilişki ve aktörlerin uyumu, kültürel faktörler, bütçe ve terfilerin rolü, dış tehdit yoğunluğu, rejim ve kontrol tipleri bir şekilde sivil-asker ilişkileri üzerinde önemli etkenlerdir. Ancak tüm bunlara bakıldığında, sivil-asker ilişkilerinin toplum-dışı etkenlerden ve yönlendirmelerden yalıtılmış gören bir resim ortaya çıkmaktadır. Mademki askerin siyasete müdahalesi siyasi bir eylem olarak kabul görmektedir, ulusal ölçekteki siyasi gelişmelerin çoğu zaman dış siyasi gelişmelerden bağımsız olamayacağı göz ardı edilmemelidir (Pion-Berlin, 2001:12). Sivil siyasetin dış dünya ile kurduğu zorunlu ilişki ve dış aktörlerin etkisi altında kalmaları genel olarak olağan kabul edilmektedir. Fakat uluslararası aktörlerin yarattığı etki siyasetle sınırlı kalmamaktadır. Askeri teknoloji ve modernleşme, askeri eğitim, silah alımları, yabancı askeri askerî üs ve müşterek tatbikatlar gibi faktörler ordu kurumunun dış sosyalizasyonunu temin etmekte ve sürekli hale getirmektedir.

Sivil-asker ilişkileri literatüründe önemli bir yer edinmiş olan Samuel P. Huntington'ın "Pretoryan analiz"i yalnızca ordu ve siyaset arasındaki gerilimlerin değil, toplum içi mücadelenin anlaşılması için de önemli bir perspektif sunmaktadır. Ordunun siyasete yönelik müdahalesini, askeri profesyonellik seviyesinin düşüklüğü ile ilişkilendiren Huntington askeri darbenin ise mesleki nitelikleri itibarıyla askeri değil, siyasal bir olay olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla "askerlik mesleği üzerinden yapılacak açıklamalar, askerin siyasete müdahalelerini açıklamaya yetmeyecektir" (Huntington, 1968:194) Bununla birlikte, askeri müdahale olgusu sadece az gelişmiş toplumlarda geniş kapsamlı olarak kendisini gösteren bir fenomenin spesifik bir tezahüründen ibarettir. Bu fenomen ise, sosyal güçler ve kurumların topyekûn siyasallaşmasıdır. Huntington'a göre, siyasallaşmış ordulara sahip olan ülkelerde, siyasallaşmış dini cemaatler, siyasallaşmış bürokrasiler, siyasallaşmış

üniversiteler, siyasallaşmış sendikalar da mevcuttur. Her sosyal grup doğrudan doğruya siyasete karışabilir, genel politik konuların karar alma süreçlerine dahil olmak isteyebilir. Siyasallaşmanın bu derece yüksek olduğu toplumlarda siyasal kurum ve prosedürler, grup veya kurumsal çıkarları adına çatışan gruplar arasında denge kurmakta, aracılık etmekte ve sorunları çözmekte yetersiz kaldığında giderek etkisizleşmektedirler. Siyasal kurumların etkisiz birer aktöre dönüşmesi, bir otorite ve meşruiyet krizi de doğurarak çatışma halindeki grupları baş başa bırakmaktadır. Bir anlaşma zemini oluşturabilecek ortak meşruiyet duygusunun yitirilmesi de çatışmanın büyümesinde önemli rol oynamaktadır. Sosyal gruplar arasında her bir grubun diğerleriyle mücadele halinde olduğu ve siyasal kurumların çatışma sürecini yönetmekten uzak olduğu toplumlar Pretoryan toplumlar olarak adlandırılmaktadır. Her sosyal grup kendi eylem biçimiyle ve araçlarıyla hareket etmektedir. Söz konusu sosyal gruplardan biri olan askerler, ellerinde bulundurdukları şiddet araçları ve fiziki gücü kullanma becerisiyle öne çıkarlar (Huntington, 1968:195-196). Dolayısıyla pretoryan toplum, ordunun siyasallaşma neticesinde siyasete müdahale ettiği değil, topyekûn siyasallaşmanın orduyu bir siyasal güç olarak ortaya çıkardığı bir topluma işaret etmektedir.

Claude E. Welch Jr.'ın "Pretoryanizm" e getirdiği etimolojik temelli tanım, bahsi geçen siyasallaşma ve toplumsal mücadelenin ülkeyi neden iç-dış ayırt etmeksizin etkilere açık hale getireceğini ve hatta maruz bırakacağını özetler niteliktedir. Welch'e göre, "Pretoria" askerleri, her durumda ücreti karşılığında sadakatlerini satan Romalı muhafızlardır (Welch, 1972:203). Her sosyal grubun siyasallaşarak sert bir mücadele içine girdiği pretoryan toplumda, tüm grupların toplumun içinden ya da dışından müttefikler aramaya girişmeleri öngörülebilir bir durumdur. Söz konusu tanım ayrıca, bu gruplar arasında yer alan ve çeşitli nedenlerden ötürü hoşnutsuz subayların zayıf ve kurumsallaşmamış siyasal sistem içinde kendi bireysel ve/veya grupsal çıkarları için siyasete müdahale edebilecekleri anlamına gelmektedir. Huntington'ın pretoryan devlet analizi ve kurumsallaşma yaklaşımında da dış faktörlerin kısıtlı da olsa bir yeri mevcuttur. Soğuk Savaş dönemi koşullarında ABD ve Rusya'nın,

nüfuz alanlarını genişletme adına başka ülkelerin iç işlerine karışma veya iç istikrarsızlıklarını besleme eğiliminde oldukları bilinmektedir. Gerek siyasal ve ekonomik baskıyla gerekse de istihbarat ağları ya da üst düzey yöneticilerle kurulan ilişkilerle olsun, nüfuz mücadeleleri pek çok ülkeyi etkisi altına alarak askeri müdahalelere, darbelere sürükleyebilmiştir. Soğuk Savaş'ın erken dönemlerinde gerçekleşen 1953 İran askeri darbesi ve 1954 Guatemala askeri darbesi bu konuda önemli örnekler arasındadır. Sivil-asker ilişkilerinin olumsuz koşullara ve yanlış uygulamalara sahne olduğu bu iki örnekte de dış yönlendirme ve nüfuzun katkısı göz ardı edilemez bir mahiyet taşımaktadır. Bu durumun farkında olan Huntington, kurumsallaşmada özerklik faktörünü ele alırken askeri darbelerdeki "dış etken" olgusunu şöyle ifade etmektedir:

Toplum içerisindeki siyasal-olmayan güçlerin etkisine açık siyasal teşkilat ve usûller, genellikle toplum-dışı güçlerin etkilerinden de kendilerini koruyamazlar. Başka siyasal sistemlerden gelen ajanlar, gruplar ve fikirler, bunları kolayca etki altına alabilir. Örneğin, bir siyasal sistemin uğradığı hükümet darbesi, diğer az gelişmiş sistemlerde benzer grupların yapacağı darbeleri kolayca tahrik edebilir. Bazı hallerde, bir ülkeye birkaç ajanla bir avuç silâh kaçırılması, rejimin devrilmesine yeter görünmektedir. Bazen de bir rejim, yabancı bir devlet elçisiyle bazı hoşnutsuz albaylar arasında geçen birkaç söz ve alınıp verilen birkaç bin dolar sonucu devrilebiliyor. Sovyet ve Amerikan hükümetleri, güçsüz siyasal sistemlerin yöneticilerini satın almak için muhtemelen yüksek meblağlar harcadıkları halde, birbirlerinin yöneticilerini etkileme yolunda paralarını israf etmeyi düşünmüyorlar (Huntington, 1965:21).

Pretoryan toplumlarda sivil-asker ilişkilerini dış etkilere açan temel unsurların ne olduğu, askeri darbeler üzerinde dış nüfuzu hangi araçların mümkün kıldığı ve askeri darbenin nasıl dış müdahale aracına dönüşebildiği bu çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Bağımsızlıktan sonra geçen 60 yıl boyunca askeri darbelerin yoğun biçimde hedefi olan Batı Afrika alt bölgesinde yer alan Liberya, 1980 askeri darbesi ve sonrasında yaşadıklarıyla dış nüfuzun yönlendirmesi açısından önemli bir örnek olarak karşımıza

çıkılmaktadır. ABD'nin etkisi altında darbe girişimleri yaşayan Liberya, bilindiği gibi bunalımdan çıkamamış ve uzun yıllar sürecek bir iç savaşa sürüklenmiştir. Dış aktör olarak ABD'nin bu istikrarsızlaşma üzerindeki rolü de buna yol açan unsurlar ve kullanılan araçlar üzerinden makalede ele alınacaktır.

2. Sivil-Asker İlişkilerini Dış Nüfuza Açan Unsurlar ve Dış Nüfuzun Araçları

Batı Afrika ülkeleri ve özelde Liberya'daki pretoryan mücadelenin beslendiği temel alan, ulusal kimliğin oluşmasına da engel olan etnik-dini parçalanmadır. Siyaset süreçleri ve sivil-asker ilişkilerinin gerçekleştiği siyasi-bürokratik elit çevre, her ne kadar geniş toplumsal kitleleri bu süreçlerden dışlasa da kimlik aidiyetlerini araçsallaştırmayı bilmiştir. Çok dilli, çok kültürlü ve çok etnik gruplu bu toplumlarda siyasi ve askeri elitlerin kendi aralarındaki mücadele, finansal ve askeri varlığın gücüyle kazanılan bir çatışma halini almaktadır. Kurumlar arasındaki ilişkiler de buna göre dizayn edilmektedir (Pabanel, 1984:65). Etnik siyaset, Batı Afrika ülkelerinde tam anlamıyla hüküm süren pretoryan mücadeleyle karakterize edilebilmektedir. Ordu içindeki egemenlik mücadelesini kazanan sosyal gruplar, siyasette karar alma süreçlerinden dışlandıklarını hissettiklerinde, askeri darbe yolunu seçmişlerdir. Askeri darbenin başarısızlıkla sonuçlanması koşulları daha da ağırlaştırdığından bir iç savaş ihtimalini de beraberinde getirmiştir (Roessler, 2011:207-209). Pretoryan mücadelenin yoğunluk düzeyinin yüksekliği, ordu ve diğer sosyal grupları yurtdışı ittifaklar edinmeye itmektedir. Hem askeri darbelerin oluşum süreçleri hem de darbe sonrası iktidarın sürekliliği açısından güçlü devletlerle kurulan ilişki bu şekilde önemli hale gelmektedir. Zira ülke içinde maddi zenginliğin iki kaynağından biri devlet ise diğeri de yabancı yatırımlarıdır (Pabanel, 1984:14). Ayrıca başta eski sömürgeciler olmak üzere güçlü Batılı devletler askeri teknoloji, silah ticareti, askeri eğitim gibi ordu için vazgeçilmez unsurların kaynağı olarak da görülmektedir (Maniruzzaman, 1992:733-734).

Siyasal sistemin durumu ve ekonomik kaynakların dağılımındaki adaletsizlikler de bir ülkeyi dış nüfuza açık hale getirmektedir. Kısmi

demokrasi veya kısmi otokrasi ara formlarındaki rejimlerden mutlak otoriter rejimlere kadar tüm yönetimlerde çoğu kez ayrıcalıklı ve dar bir kesimin iktidarı söz konusu olmuştur. Etnik ayrımcılık ve eşitsizliğe dayalı otoriter yapılar farklı sosyal grupların tepkisini doğurmakta ve darbe veya iç savaş gibi siyasal şiddet durumlarını ortaya çıkarmaktadır (Bodea ve Houle, 2017:382-396). Dolayısıyla demokrasi dışı rejimler siyasal şiddete açık kırılğan sistemler olarak belirmektedirler (Houle vd., 2016:538-540). Pretoryan mücadele ve çatışma durumunun askeri darbe ve iç savaş olaylarını tetikleyebileceği, hatta bu siyasal olayların farklı koşullarda ardışık biçimde ortaya çıkabileceği de yapılan çalışmalarla ortaya konmuştur (Roessler, 2016, s. 210). Sistem zaafı nedeniyle ortaya çıkan siyasal şiddet, tarafların amansız mücadelesi nedeniyle toplum dışı aktörlerin şu veya bu biçimde müdahalesine kapı aralamaktadır. Bu makaleye konu olan Liberya'da, sonraki bölümlerde ele alınacak 1980 darbesiyle iktidara gelen Samuel Doe de Tolbert Hükümeti'ni ulusal ekonomik kaynakları adil şekilde dağıtmamakla suçlamaktaydı (Onwumechili, 1998:27-29). Sahraaltı Afrika'daki darbelerin kökeninde kaynakların dağılımına dair adaletsizliğin olduğuna, dahası darbelerin bu kaynakları ele geçirme maksadıyla gerçekleştiğine dair bir kanaat mevcuttur.

Ordu mensuplarının hoşnutsuzluğuna neden olan etkenlerden biri de askerlerin iç asayiş meselelerinde kolluk kuvvetleri olarak görev yapmasıdır. Etnik karşıtlıklardan beslenen pretoryan mücadelenin sürekliliği ile devlet, kendi kurumları ve toplum üzerindeki kontrolünü kaybetmektedir. Ekonomik refahın istenilen düzeye ulaşamaması sonucunda meydana gelen toplumsal mobilizasyonları durdurma amacıyla görevlendirilen ordunun şiddet kullanımı, halk ve askerleri karşı karşıya getirmektedir. Siyasetçilerin yanlış kararları nedeniyle toplumun güvenini kaybetmekte olduklarına inanan subaylar, bu durumu gerekçe göstererek sivil siyasete müdahale etmektedirler. Asli vazifesi olan dış tehditler yerine iç asayiş sorunlarına yönlendirilen ordu, muhtemel dış tehditlere karşı zayıf duruma düşmekle kalmamakta, içinde buldukları hal nedeniyle dış nüfuz ve yönlendirmelere de açık hale gelmektedir. Batı Afrika alt bölgesinde sıkça rastlanan bu duruma dair ilk analizlerden birini

yapan J. Gus Liebenow'a göre sorunun temelinde Afrikalı elitlerin tecrübesizliği ve yanlış kurulan güvenlik bürokrasisi yatmaktadır. Liebenow, sömürgeci devletlerden kopan siyasal elitlerin, Batı'da gördükleri eğitime de güvenerek bürokrasinin işleyişini kavradıkları konusunda yanıldıklarını ifade etmiştir. Afrikalı genç devletler ekonomilerini kontrol altında tutmaya çalışırken başarısız oldukça sosyal mobilizasyon artıyor, hoşnutsuz kitlelerin hareketlerini bastırmak içinse ordu bir polis gücü olarak kullanılıyordu. Dolayısıyla halkın hoşnutsuzluğu, mütemadiyen subayların hoşnutsuzluğuyla birleşiyor ve mutsuz kesimlerin ittifakı askeri müdahalelere zemin hazırlıyordu (Liebenow, 1986:240-245).

Etnisite temelli pretoryan mücadele, rejimlerin dışlayıcılığı ve otoriterliği, kaynak dağılımındaki adaletsizlik ve ordunun polis gücü olarak kullanılması gibi iç dinamikler askeri müdahalelere yol açtıkları kadar ülkeyi güçlü dış aktörlerin yönlendirmelerine de açık hale getirmektedir. Pretoryan mücadelenin siyaset ve orduyu dış etkiler için elverişli hale getirdiği rejimlerde dış nüfuz düzeyinin analizi, dış nüfuz araçlarının ele alınması ile mümkün olabilmektedir. Atlantik Konseyi'nin 2018 yılında yayınladığı "Küreselleşen Dünyada Güç ve Etki" (Power and Influence in a Globalized World) başlıklı raporda dış nüfuzu ölçebilmek için toplam ikili dış ticaret, askeri ittifak durumu, silah ticareti ve dış yardımın seyri, yatırımların büyüklüğü, siyasi temsil düzeyi gibi askeri, siyasi ve ekonomik göstergelerden faydalanılmıştır (Moyer vd., 2018:8-10). Bu kriterlere ek olarak dış aktörün askeri eğitim ve danışmanlık faaliyetlerindeki rolü, yabancı askeri üssün varlığı ve kişisel-kurumsal ağların etkinliği de dış nüfuz düzeyi açısından önem taşımaktadır. Söz konusu raporda ilgili kriterlerin analizi üzerinden ortaya çıkarılan Dış Nüfuz Kapasite İndeksi (The Foreign Bilateral Influence Capacity Index - FBIC), güçlü devletlerin dünyanın geri kalanı üzerindeki etki düzeyleri hakkında karşılaştırma imkânı da sunmaktadır. Dış nüfuzun yalnızca dış politika gibi konularda değil, iç siyasette hatta sivil-asker ilişkilerinde kendisini hissettirecek araçlara sahip olduğu görülmektedir. Özellikle eski sömürge ülkelerde siyaset ve ordunun oluşumundan itibaren hâmi rolü üstlenen devletler olmuştur ve işbirliği çerçevesinde kurumların oluşumuna ve işleyişine önemli

katkılarda bulunmuşlardır. İşbirliği araçlarının genelde bürokrasi özelde de ordunun sosyalleşmesi üzerindeki etkisi oldukça büyüktür. Yabancı askeri danışmanlar ve eğitimler, orduların oluşumundan beri subayların eğitim, görevlendirme ve terfileri hakkında söz sahibi olmuşlardır. Başta askeri alanlara yapılan yabancı yatırımlar, silah ticareti, askeri üsler, askeri ve sivil alanlara yönelik dış yardımlar da ordu ve siyaset üzerindeki yabancı nüfuzuna süreklilik kazandırmışlardır.

Yabancı askeri eğitim ve danışmanlık faaliyetlerinin hedef ülkelerdeki askeri müdahaleler üzerindeki rolünü sorgulayan çalışmalar son yıllarda artmaktadır. Bu çalışmalardan bazılarında imza atan Jonathan D. Caverley ve Jesse Dillon Savage, Afrika'daki darbelerde özellikle ABD'de askeri eğitim almış subayların rol aldıklarını ortaya koymuşlardır (Caverley ve Savage, 2015). Subayların askeri akademilerdeki sosyalizasyonunun sonraki yıllarda askerin siyasete müdahalesi için hazırlık sürecine dönüşebildiği bu çerçevede gözlemlenebilmektedir (Böhmelt vd., 2018:2-4). Subayların eğitim döneminde başlayan dış sosyalizasyonu, muvazzaf dönemlerde de sürdürdükleri ve bu dış irtibatların siyasi karar alma süreçleri üzerinde etkili olduğu bulgular arasında yer almaktadır. Dış yardımlar çerçevesinde askeri eğitim ve danışmanlık hizmetlerinin süreklilik arz ettiği Batı Afrika ulusal ordularında, yabancı eğitim ve danışmanların subay görevlendirme ve terfilerine müdahale edebilecek kadar nüfuz elde ettiği görülmektedir (Caverley ve Savage, 2017a:542-557). 1960 sonrasında dekolonizasyon dönemi ile bölgede bağımsızlığını kazanan ülkelerden farklı olarak bir asır önce devletleşen Liberya da kurumsallaşma ve profesyonelleşme düzeyinin düşüklüğü nedeniyle bu dış desteklerden faydalanmıştır. Siyasete müdahale eğilimindeki subayların eğitim aldıkları yabancı subay ve danışmanlar ile bağlı buldukları yabancı sivil idarecilerden görüş ve destek talep etmeleri bölgedeki pek çok örnekte söz konusu olmuştur (Nkrumah, 1968:44-45). Fakat Gana ve Nkrumah örneğindeki gibi büyük devletlerin bu ülkelerde yönlendirme imtiyazını istikrarsızlaştırma amacıyla kullandıkları bir vakıa olarak belirmektedir (Nkrumah, 1968:45). Özellikle Soğuk Savaş döneminde Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyet Sosyalist

Cumhuriyetler Birliği'nin rekabeti her iki tarafın da karşı kampta yer alan devletleri istikrarsızlaştırma hamlelerine kadar uzanmaktaydı. Bu devletler, kendi nüfuz alanlarında kalmakla birlikte anlaşmazlık yaşadıkları hükümetlerin devrilmesine yönelik girişimleri de desteklemişlerdir (CIA., 1986). Askeri danışman ve eğitimcilerin yerli subaylar üzerindeki nüfuzları, bu süreçler içinde önemli bir yer işgal etmektedir.

Askeri teknik ve savunma işbirliği temelinde kurulan yabancı askeri üsler de aynı ölçüde etkili olmuşlardır. Askeri üssü elinde bulunduran devletin, askerin siyasete müdahalesi konusundaki tavrı teşvik edici veya caydırıcı bir faktör olarak görülmektedir. Ayrıca yabancı bir ülkede askeri üs bulunduran bir devlet için o ülkedeki rejim değişikliği son derece önemlidir, zira böyle bir durum hem askerlerinin hem de vatandaşlarının güvenliği açısından bir risk oluşturabilir. Dolayısıyla askeri üs sahibi dış aktörün hem dış politik motivasyonu hem de müdahale üzerindeki muhtemel etkisi üst seviyelerdedir. Böyle bir konuma sahip bir devletin, ev sahibi devlet ve orduyla irtibatı yoğun olacaktır. Böylece yabancı askeri üsler ve müşterek tatbikatlar, ordunun siyasete yönelmesine neden olacak birer dış sosyalizasyon aracı olarak tebarüz etmektedirler.

Başta askeri yardımlar olmak üzere, dış yardımların darbe öncesi ve sonrasındaki seyri de askeri müdahalelere destek bağlamında sorgulanmalıdır. Askeri darbeye sıkıntıya girecek olan ekonomi, cunta liderlerinin meşruiyetini ve otoritesini sorgulatacak bir düzeye ulaşma riski barındırdığından, darbeci askerler çoğunlukla dış yardımlara açık ve muhtaç biçimde müdahalede bulunmaktadır. Dış yardımlar her ne kadar karşılıklı işbirliği üzerine ve kalkınma amacı güderek yapılsa da hedef ve miktarı siyasi gündeme göre belirlenmektedir. Samuel Huntington, dış yardımların tanımlanması ve Amerikan yardımlarının anlaşılmasına dair yazısında bu yardımların ekonomik görünümüne sahip olmakla birlikte "politik" hedefleri ağır basan yardımlar olduğunu ifade etmiştir (Huntington, 1970:161-189). Dolayısıyla yakın vadeli çıkarlara hizmet eden bu yardımların, bilhassa Soğuk Savaş döneminde otoriter ve cuntacı yönetimleri dışlamaması şaşırtıcı değildir. Dış yardımların teşvik edici veya caydırıcı bir siyasi araç olarak kullanılması, bilhassa Soğuk

Savaş dönemindeki askeri müdahalelerde çokça yaşanmıştır. Bu nedenle dış yardımların, askeri darbeler üzerindeki dış desteklerin veya karşı tutumların anlaşılmasında bir ölçü olarak kabul edilebileceği görülmektedir. ABD'nin dış yardımlar kapsamında uygulamayı sürdürdüğü "International Military Education and Training" (IMET - Uluslararası Askeri Eğitim ve Tatbikat) programı hem yabancı askeri eğitim hem de dış yardımın işlevi açısından önemli bir örnektir. IMET'in faaliyet yoğunluğu ve askeri darbelerle ilişkisi de araştırmalara konu olmuştur (Caverley ve Savage, 2017b). ABD'nin askeri yardım programlarının askeri darbe ihtimalini artırdığına dair erken dönemde yapılan çalışmalar da mevcuttur (Rowe, 1974:246-255).

Askeri darbelerin dış müdahale aracına dönüşmesinde müdahaleci devletlerin en önemli motivasyon kaynaklarından bir diğeri de bahis mevzuu ülkedeki yatırımları ve çıkarlarını koruma hassasiyetidir. Çok uluslu şirketlerin, değişen siyasal koşullar altında riske giren menfaatleri çoğu kez diplomatik görüşmelerin gündem maddeleri arasında yer almıştır. Siyasi ve diplomatik baskı ile çözülemeyeceği anlaşılan meselelerde devletlerin "alternatif yollar" aradığı ve siyasal şiddet yoluyla rejim/hükümet değişikliklerini destekledikleri görülmüştür. United Fruit Company adlı şirketin yatırımlarını ve çıkarlarını korumak amacıyla Amerikan İstihbarat Ajansı CIA'in operasyonu ile gerçekleşen (O'Rourke, 2017:233) 1954 Guatemala askeri darbesi bu konuda emsal teşkil etmektedir. Bahse konu olan askeri darbenin gerçekleşmesinde Jacobo Arbenz Hükümeti'nin ülkede muz üretimi yapan United Fruit Company adlı şirketin aleyhine sayılabilecek Tarım Reformu'nu yürürlüğe sokması etkili olmuştur. Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nun üst düzey mensuplarıyla yakın ilişkilere sahip şirketin teşvikleri, örtük bir operasyonla başlatılan ayaklanmanın askeri bir darbeye dönüşmesiyle sonuçlanmıştır (Kinzer, 2007:175-198). Bu doğrultuda askeri darbelerin politik ekonomisi ve subayların finansal ilişkileri de sivil-asker ilişkileri alanının dış boyutu açısından büyük önem arz etmektedir.

3. Sömürgeleştirilmiş “Özgür Toprak” Olarak Liberya

19. yüzyıl başlarında serbest bırakılmış ve Amerika’dan Afrika kıtasına dönmüş kölelerin Liberya’ya yerleşmeleri Liberya kolonisi için bir dönüm noktası olmuştur. Serbest bırakılan kölelerin topluca Liberya’ya yerleşmeleri rastlantısal değildi, yerleşim faaliyetleri American Colonisation Society (Amerikan Sömürge Şirketi-ACS) adlı bir kuruluşun yönlendirmeleriyle gerçekleşiyordu (Library of Congress). Zaman içinde çeşitli nedenlerle serbest kalan Afro-Amerikan kölelerin meydana getirdiği toplumsal ve siyasal riski ortadan kaldırmak amacıyla kurulan ACS, bu köleler vasıtasıyla Afrika’da koloniler kurmayı amaçlamıştır. İslam ve yerel dinlerin hakimiyeti altındaki Batı Afrika sahillerinde Hıristiyanlığı yayma amacıyla misyonerlerin dahil olduğu kabileler, ACS öncülüğünde Batı Afrika’ya gönderilmişlerdir. Başlarda İngiliz Sömürge Valisi’nin direnişiyle karşılaşan ACS, birkaç denemeden sonra yerel şeflerden satın aldığı topraklarla Liberya’da kolonileşmeyi başardı. Liberya, kelime anlamıyla “özgür toprak”, bir Amerikan kolonisi olarak tarih sahnesine çıkmaya başlamıştır.

1840’lara kadar yoğunlaştırılan Afro-Amerikalı göçü ile yeni bir görünüm kazanan ABD kolonisi Liberya, kendi içinde vatandaşlık ve seçim konularında düzenlemeler getirecek kadar özerk bir yapıya sahipti. Bu ilk dönemlerde Amerikalı Liberyalılar yerlilerin topraklarına el koymakla kalmayıp, kabilelerin ticaretlerinden vergi almaya da başlamışlardır. Böylelikle Liberya’nın ekonomik ve siyasi elitleri oluşmaktaydı: Amerikalı eski köleler, Liberya’nın yeni efendilerine dönüşürlerken, ABD’ye dönük bağımlılık da giderek artmaktaydı. Amerika Birleşik Devletleri’nin bölge ticaretinde İngiliz ve Fransız sömürge imparatorluklarıyla anlaşmazlıkları, Liberya’nın bağımsız bir devlete dönüştürülmesi kararının alınmasına neden olmuştur. 1846 yılında yapılan referandum ile Liberya, bağımsız bir devlet haline gelmiştir. ABD, başlarda resmi olarak tanımasa da Liberya’nın o günlerden günümüze kadar en önemli ticaret ortağı olmaya devam etmiştir. Özgür bir devlet olarak beliren Liberya ise, resmi olarak hiç sömürgeleştirilmemiştir. Amerikalı Liberyalılar yerleşimci olarak geldikleri Liberya’da iktidarı uzun süre devam ettirmişlerdir. 19. yüzyılın ortalarında genel nüfusun %2’sini teşkil

ederlerken, 20. yüzyılda %5 oranını aşmışlardır (Schmidt, 2013:198). Ekonomik kaynaklar dar bir kesim içinde paylaştırılmış, dış politika ise bütünüyle ABD yörüngesinde kalmıştır. Liberya'yı 1944-1971 yılları arasında yöneten William Tubman, ABD'nin bölgesel polis gücü olmak karşılığında yüklü miktarda askeri ve ekonomik Amerikan desteği almıştır. Tubman elde ettiği maddi imkanla ülkede güçlü bir gizli polis ağı kurmuş, resmi hazineyi kendi bankasına dönüştürmüş, sertlik yanlısı bir diktatörlük kurmuştur (Schmidt, 2013:199-204).

4. Darbe Öncesi Siyaset, Pretoryan Mücadele ve Orduda ABD Nüfuzu

Huntington, pretoryanizmin aşamalarından ilkinin "oligarşik pretoryanizm" olduğunu ifade etmektedir (Huntington, 1968:198-199). Geleneksel ve yerel şefliklerin idaresi altındaki toplumlarda, modern siyasal kurumlar ve kurumsallaşmadan uzak bir yönetim sergilenmektedir. Profesyonelleşme eğilimindeki ordu kurumu, doğası gereği modernleştirici bir güç olarak ortaya çıkmakta ve askeri müdahale ile sistemi dönüştürmektedir. Huntington'ın "radikal pretoryanizm" olarak adlandırdığı bu sonraki aşama, askeri ve sivil bürokrasinin denetiminde bir militer modernleşme anlamına gelmektedir. Amos Perlmutter ise, söz konusu geçişi otokratik, oligarşik ve otoriter olmak üzere üç döneme ayırmaktadır (Perlmutter, 1981:209). 1980 darbesi öncesinde Liberya'daki oligarşik pretoryan siyasal ortamın temel göstergeleri ise şu şekilde sıralanabilir: Tek bir etnik grubun hakimiyeti, yerel ve geleneksel şeflik düzeni, iktidarın tek parti elinde toplanması (True Whig Party), kuvvetler birleşmesi ve hukuki düzenin sağlanamaması (Kieh Jr., 2000:327-340). Pretoryan mücadeleyi besleyen en önemli faktör, iktidar partisini ve üst düzey bürokrasiyi yöneten Amerikalı Liberyalıların diğer etnik gruplar üzerindeki tahakkümü olmuştur (EPR Atlas, 2018). Alt rütbeli subaylar ve sivil memurların hoşnutsuzluğuna neden ayrımcılıklar, zamanla baş gösteren ekonomik ve sosyal buhran durumunda güçlü bir tepkiyi beraberinde getirmiştir.

Tubman'dan sonraki devlet başkanı William Tolbert'in dönemi, küresel krizlere bağlı olarak gelişen ekonomik krizlere sahne olmuştur. Ülkedeki en önemli iki üretim maddesinden biri olan pirinç, üretim ve tüketim itibarıyla daha çok toplum alt gelir gruplarını ilgilendirmekteydi. Kentli zenginler, daha doğrusu Amerikalı Liberyalı elitin ilgilendiği üretim ise, ihracatın büyük bölümünü oluşturan kauçuk, kakao ve kahveydi. Pirinç fiyatları üzerindeki değişimin siyasi ve ekonomik elitler üzerindeki etkisi çok sınırlı kalırken, geniş halk kitleleri günlük gıda ihtiyaçlarını karşılayamaz hale gelmekteydiler. Bu dönemde sık sık gerçekleşen sokak olayları dikkate değerdir. Özellikle 1979 yılındaki meşhur pirinç ayaklanmaları, yüksek dozda siyasal ve sosyal krizlerin de başlangıcı olmuştur. Ayaklanmaların yayılması üzerine Liberya hükümeti asayişin sağlanması için ordu mensuplarını görevlendirmiştir. İsyanı bastırma talimatı üzerine halka şiddet uygulamak durumunda kalan düşük rütbeli subayların hoşnutsuzluğu, etnik ayrımcılıkla dışlanma duygusunun da etkisiyle iktidarı devirme motivasyonunu meydana getirmiştir. Asli vazifesi olan dış tehditler yerine, iç güvenliğinin sağlanması adına kolluk kuvvetleri olarak kullanılan ordu, güçlü bir şekilde siyasallaşmaya yönelmiştir. Etnik çatışma ve ekonomik krizlerin bir araya gelmesi ordu kurumunun parçalanması ve pretoryan mücadeleye dahil olmasıyla sonuçlanmıştır.

Liberya Ulusal Ordusu'nda sadece yüksek rütbeli subaylar değil, astsubaylar da yurtdışında veya kendi ülkesinde yabancı askeri eğitmen ve danışmanlardan eğitim almışlardır. ABD ordusu, 1912'den beri Liberya ordusuna askeri eğitim vermekteydi. Bu konuda en etkili iş birliği antlaşmalarından biri 11 Ocak 1951 tarihinde imzalanmıştır. Bu antlaşma ile ABD, Liberya ordusunun eğitim, danışmanlık ve tatbikat konularındaki faaliyetlerine geniş biçimde müdahil olma hakkı elde etmiştir. Söz konusu antlaşmanın 18. maddesinde geçen "Liberya Hükümeti, Amerika Birleşik Devletleri dışındaki hiçbir hükümetin hiçbir personelinden askeri konularda hizmet talep veya kabul edemez" ifadesi bunun en önemli hukuki gerekçesini oluşturmuştur (CIA, 1980). Askeri teknik iş birliği kapsamında Liberya'da bulunan "Özel Kuvvetler" (Special Forces)

veya “Yeşil Bereliler” olarak adlandırılan muharip güçler ve eğitimcilerin yer aldığı askeri kamplar Liberyalı subay ve ast subaylara 1978 yılına kadar eğitim vermişlerdir. Bu dönemde Liberya ordusundaki askerlerin üçte ikiden fazlası ABD ordusundan eğitim hizmeti almıştır. Ayaklanmalarla birlikte ordu içinde muhalif bir unsura dönüşen bir astsubay grubunun başını çeken Başçavuş Samuel Doe ABD’de eğitim almış bir askerdi (Jaynes, 1981). Amerikan Özel Kuvvetleri tarafından eğitildikten ve orduda göreve başladıktan iki yıl sonra iç isyanlara katılan Doe, 1980 askeri darbesinin başkahramanı haline gelmiştir.

Liberya ordusunun dış etkileşiminde yalnızca askeri eğitim ve danışmanlık konusunda değil, silah alımlarında da müttefiki ABD tedarikçi olarak ilk sırayı almıştır. Liberya, 1970-1985 yılları arasındaki kayıtlı silah alımlarının tamamını ABD’den yapmıştır (SIPRI, 2019). Söz konusu alımlar hafif alan obüsleri, eğitim, taarruz ve nakliye uçakları ile havan sistemlerini de içermektedir. ABD’nin, Liberya’nın silah tedarikindeki monopol konumu ordu üzerindeki nüfuzunun boyutlarını göstermektedir.

5. ABD’nin Liberya’daki Faaliyetleri ve İkili İlişkiler

Amerika Birleşik Devletleri’nin Liberya ile münasebetlerinde ticaretin yeri başından beri başat bir öneme sahip olmuştur. Diplomatik ilişkilerin kötü olduğu zamanlarda dahi ticari faaliyetler yoğun biçimde sürdürülmüştür. Amerikalı Liberyalı kentli elitin elinde bulundurduğu kauçuk endüstrisi söz konusu ticaretin merkezine yerleşmiştir. ABD’nin lastik üretiminde kullandığı kauçuk, zamanla o kadar önemli hale gelmiştir ki, Liberya’daki üretim ve lojistik kauçuk üretimine göre dizayn edilmiştir. Kauçuk imalatı yapan Firestone şirketinin bu ülkedeki yatırımlarının büyüklüğünden dolayı Liberya, ABD’de “Firestone Cumhuriyeti” (Firestone Republic) olarak anılmaktaydı (Bagayoko-Penone, 2003:45). Ayrıca maden yatırımcısı Boma Hills şirketi, 1969 yılında Liberya’da 40 milyon dolarlık yatırım yapmıştı ve senede 2,5 milyon ton demir üretimi gibi büyük bir işe imza atıyordu. Ayrıca Liberya, ABD’nin Afrika anakarasında genişletmeye çalıştığı pazarın ilk durağı ve merkezi olarak göze çarpıyordu.

ABD'nin Liberya'daki faaliyetlerinde ticaretin dışında diplomasi, istihbarat gibi alanlarda da Amerikan Hükümeti'nin bu ülkede sıra dışı imkanlarının varlığı söz konusuydu. William Tubman dönemi (1944-1971) ABD'nin nüfuzu açısından tarihi bir öneme sahiptir. Liberya bu dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nin istihbarat üssüne dönüşmüştür: Tüm dünyada yayın yapan ve Soğuk Savaş döneminde propaganda amacıyla kullanılan Voice of America verici istasyonu, CIA'in dünya çapında dinlemeler gerçekleştirdiği Omega Navigasyon Üssü, deniz çıkarmaları için askeri bir üs ile Amerikan uçaklarının 24 saat iniş-kalkış yapabildiği Robert Field hava üssü Tubman zamanında Liberya'ya kurulmuşlardır (Volman, 1993:9). Monrovia'da 250 çalışanıyla faaliyet gösteren Afrika'daki en güçlü büyükelçiliği, 3500 civarında vatandaşı, 300 civarında istihbarat ve ordu mensubu ile Amerikan varlığı etkin şekilde sahada hissedilmekteydi. GPS'in (Global Positioning System) öncülü sayılan Omega navigasyon sistemleri ve istihbarat üssünün Liberya'da kurulması dahi tek başına Liberya'yı kıymetli hale getirmekteydi. ABD tarafından bir istihbarat, ticaret ve diplomasi kavşağı olarak algılandığı görülen Liberya'daki siyasal gelişmeler sıkı biçimde takip edilmekteydi (Dunn, 2009:10-12).

Tubman'dan sonra iktidara gelen William Tolbert 1970'lerin sonlarına doğru ekonomik ve siyasi bağımlılık içindeki ülkeyi krizden kurtaramayınca, sosyalist ülkeler ile ilişkiler kurmaya başlamıştır (Hahn, 2014:20). SSCB, Libya, Çin gibi ülkelerin büyükelçilikler kurması, bu ülkelerle ticaret anlaşmaları yapılması, başta mühendis ve doktor olmak üzere sosyalist ülkelerden uzmanların ve danışmanların getirilmesi ABD'nin dikkat ve tepkisini çekiyordu. Fakat belirtilen dönemde (1975-1980) dış ticaret hacmi itibariyle ABD, Liberya'nın en önemli ticari partneridir (OEC, 2019). Ortakları çeşitlendirme ile krizden çıkmaya çalışan Liberya başarısız olunca, pirinç fiyatlarına yüklü bir zam yapılmış ve bu olay kanlı sokak gösterilerinin, söz konusu pirinç ayaklanmalarının başlangıcı olmuştur. Ayaklanmaları bastırma sürecinde aşırı şiddet kullanımı onlarca kişinin hayatını kaybetmesine, yüzlerce kişinin yaralanmasına neden olmuştur. Olaylar kontrol edilemez bir hal aldığı anda, 133 yıldır Amerikalı-Liberyalı yerleşimcilerin yönettiği

Liberya'da, yerli Krahn etnik grubundan Başçavuş Samuel Doe'nun başını çektiği silahlı kuvvetler mensubu bir grup asker ayaklanmaya katılmıştır (Schmidt, 2013:199). Bir darbe girişimine yol açacak bu ayaklanmalar, etnik bir mücadelenin ifadesi olarak ortaya çıkmıştır.

6. 1980 Askeri Darbesi ve ABD

Üniversite öğrencileri, işsizler ve çiftçilerin başlattığı ayaklanmalar, ordudan bulduğu destekle bir askeri darbeye dönüştü ve 12 Nisan 1980 günü Başkanlık Sarayı basılıp William Tolbert ve 27 koruması öldürüldü (Sesay, 1980:97-98). Yerlilerin iktidarı yerleşimcilerden alması anlamına gelen bu darbe, halk arasında memnuniyetle karşılandı. Samuel Doe ve 17 subay-astsubay arkadaşı People's Redemption Council (Halk Kurtuluş Konseyi) adıyla bir cunta yönetimi kurduklarını ilan ettiler (Onwumechili, 1998:26-30). Samuel Doe, anayasayı askıya aldığını, tüm partileri kapattığını ve siyasi faaliyetleri yasakladığını, sıkıyönetime geçildiğini açıkladı. Ayrıca, darbeye karşı olanlar tutuklanacak ve yargılanacaklardı. PRC cunta yönetimi iktidara geldiğinde iç siyasette genel beklenti ülkenin SSCB'nin güdümüne gireceği yönündeydi. Oysa yurtdışındaki pek çok gözlemciye göre bu darbeye ABD Hükümeti'nin fazlaca karışmış olduğuna dair çok fazla kanıt ve neden bulunuyordu (Hahn, 2014:21). Zira Tolbert sosyalist devletlerle münasebetini ilerletmiş, Soğuk Savaş'ın henüz devam ettiği ortamda ABD'nin tahammül edemeyeceği bir noktaya getirmiştir. Hatta yıllar geçtikçe darbenin ve darbeye ABD desteğinin nedeni olarak Tolbert'in Sovyetler ve Çin ile hızlı gelişen şeker ticareti olduğu kanaati pekişmiştir. William R. Tolbert'in "neokolonyalizme karşı Afrika Birliği fikrine yaklaşması ve Nkrumah konusunda ABD'yi ima yoluyla suçlaması iki ülke arasında çıkan siyasi krizin nüveleri arasındadır.¹ Tolbert'in ayrıca, 1970'lerin

¹ Liberya'nın kendi ekonomisinde liberal kapitalizmden, devletin müdahalesini içeren bir sisteme geçme niyetindeki Tolbert'in, Çin ve Sovyetler'e yaklaşması bu ekonomik paradigma değişimi ile hız kazanmıştır. Liberya, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1974 yılı oturumunda "Yeni Uluslararası Ekonomik Düzenin Kurulması Hakkında Deklarasyon"un (the Declaration on the Establishment of a New International Economic Order) öncülerinden biri olmuştur. "Neo kolonyal dış güçlere karşı bölgesel iktidarı" müdafaa eden Monrovia Deklarasyonu ve Lagos Eylem Planı da Tolbert'in güçlü desteğiyle ortaya çıkmıştır.

sonunda Sovyetler ve Çin’le münasebetleri, Amerikan güvenlik bürokrasisini harekete geçirmiştir. CIA’in, Liberya muhalefeti içindeki başta Progressive Alliance of Liberians (PAL) olmak üzere sivil toplum organizasyonlarına destek verip sokak olayları için örgütlediğine dair kanaat öne çıkmıştır. Hatta 14 Nisan 1979’da Monrovia’da başlayan pirinç ayaklanmalarının “dış güçlerin işi” olduğuna kesin gözle bakılmaktaydı (Norman, 2002:263). 12 Nisan 1980’de gerçekleşen askeri darbeye ise, Samuel Doe liderliğindeki 17 darbeciye CIA’dan bilgi akışı sağlanmıştır. Darbeciler arasında yer alan ve daha sonra PRC kabinesine giren Albert Toe, bu bilgi alışverişini doğrulamış, “Cumhurbaşkanı Tolbert’in öldürülmesi ve darbenin başarılı olması üzerine Amerikan Büyükelçiliği’ni aradıklarını ve her türlü desteğe hazır olduklarını ilettiklerini” açıklamıştır (Hahn, 2014:21). Tolbert ile ilgili rahatsızlıklarını gizlemeyen ABD’li diplomatlar darbe ile ilgili olumsuz bir açıklamada bulunmamışlardır.

Darbeyi gerçekleştiren ve sonrasında ülkeyi on yıl boyunca yöneten Samuel Doe, otoriter bir rejim kurmasına rağmen ilk andan itibaren ABD’den çok ciddi bir destek görmüştür. 1980 yılında göreve başlar başlamaz USAID kanalıyla 90 milyon dolarlık bir yardım almıştır ki, bu rakam Başkan Tolbert’in görev yaptığı yıllar boyunca aldığı toplam Amerikan yardımından çok daha fazlaydı. 1981-1985 yılları arasında ABD’nin Samuel Doe rejimine yaptığı yardımlar 400 milyon doları aşmıştır. Kişi başına düşen yardım miktarı bakımından Afrika’nın ABD’den en çok yardım alan ülkesi böylece Liberya olmuştur (Volman, 1993:11). Ayrıca 41,8 milyon dolarlık Askeri Yardım Programı (Military Assistance Program - MAP), 17,7 milyon dolarlık Yabancı Askeri Satış Finansmanı (Foreign Military Sales Financing - FMSF) desteği sunulmuş, büyük miktarda silah ve teçhizat tedariki sağlanmıştır. 5,3 milyon dolarlık Askeri Eğitim Programı (IMET) ile 300 Liberyalı subayın ABD tarafından eğitilmesi ise bu rakamlara dahil değildir (Volman, 1993:11-12). Dolayısıyla darbe karşısında siyasi olarak nötr bir tutum sergileyen ABD, Samuel Doe’nun askeri ve otoriter yönetimine tam destek sunmuştur. Bununla birlikte Doe’nin kanlı ve baskıcı yönetimi, Washington’un uluslararası toplumda “diktatörlüklere destek verdiği” eleştirisinin

önde gelen sebeplerinden biri olmuştur. Doe rejimi ise ülkesinin imkânlarını Amerikan Hükümeti için seferber ederek bu desteğe mukabele etmiştir (Adst). ABD Başkanı Ronald Reagan döneminde Kaddafi Libyası'na yönelik operasyonlar ve Angola'da UNITA isyan hareketine karşı harekâtlarda Robert Field hava üssü ve Omega istihbarat üssü çok yoğun ve verimli biçimde kullanılmıştır. Bahsi geçen dönemde Liberya, ABD'nin en önemli stratejik müttefiklerinden biri olmayı sürdürmüştür.

7. Sonuç

ABD'nin diplomatik yazışmalarında ve yayınlanan istihbarat belgelerinde darbede bilfiil yer alındığına dair resmî bir veri yer almamakla beraber gerek Liberya tarafından yapılan açıklamalar ve gerekse de darbe sonrası ilişkiler dikkate alındığında cuntacı PRC'ye en başından itibaren destek olduğu görülmektedir. Darbe öncesinde zayıf bir otokratik rejim ve yoğun bir pretoryan mücadele ortaya çıkmıştır. Ekonomik krizler ve etnik çatışmanın beslediği bu mücadele, Liberya'yı dış nüfuz ve yönlendirmelere açık hale getirmiştir. Liberya'da ticari, siyasi ve askeri faaliyetleri üst seviyelerde olan Amerika Birleşik Devletleri, sosyal gruplar arasındaki çekişmelerde bir aktör olarak ön plana çıkmıştır. Ticaret ve yatırımların büyüklüğü kadar Liberya'daki Amerikan askeri üsleri ve Omega istihbarat üssünün de Amerikan Hükümeti'nin darbecilere destek motivasyonunda etkin olduğu görülmektedir. Askeri eğitim, askeri yardım ve silah satışının ordu kurumunu dış etkiye açık hale getirebildiği fikri, 1980 darbesi etrafında somutlaşmaktadır. Amerikan ordusu tarafından eğitilen Samuel Doe ve beraberindeki astsubaylar tarafından gerçekleştirilen darbe hareketinin başarısının ilk olarak Amerikalı diplomatlarla paylaşılması ve PRC cunta yönetiminin ABD'den aldığı olağanüstü miktarda dış yardım, resmi olarak kabul edilmese de Amerikan desteğine işaret etmektedir. Nitekim Liberya, ABD'nin Soğuk Savaş sırasında desteklemekten ötürü suçlandığı otoriter yönetimlerin başında gelmekteydi. 1990'lara gelindiğinde ise desteğin bütünüyle kesildiği ilk ülkeler arasındadır (Volman, 1993:4). Doe'nin kanlı diktatörlüğü, ayrımcı-dışlayıcı siyaseti (EPR Atlas, 2018) ve ülkeyi iç savaşa götüren yönetimine

rağmen Amerikan yardımları 1985'e kadar kesintisiz ve güçlü bir şekilde sürdürülmüştür. 1985 yılında seçimlere hile karıştırıldığı iddiası üzerine Amerikan Kongresi'nin yaptığı baskı yardımların azaltılmasına neden olmuştur. ABD'nin, Liberya'daki askeri müdahale ile yeniden öne çıkması ve etkinliğini artırması nüfuz araçlarını harekete geçirmesiyle mümkün olmuştur. Liberya'nın yaşadığı bu dönüşüm süreci, ABD için çıkarlarını ve nüfuzunu koruma güdüsüyle gerçekleştirdiği müdahalelere maruz kalmıştır.

ABD'nin 1980 Liberya askeri darbesi üzerindeki rolü, dış sosyalizasyon unsurlarının gözetlenmesinin ordunun sivil denetimi açısından önemini de ortaya koymaktadır. Askeri darbeler her ne kadar ülke içinde gerçekleşen siyasi müdahaleler ise de ordu, siyaset ve toplum dış dünyadan yalıtılmış değildirler. Dış tehdide odaklanma misyonu ve mesleki profesyonellik gereği dış sosyalleşmesi yüksek seviyede olan ordu kurumu, pretoryan toplum mücadelesi içindeki bir sosyal grup halini aldığı anda, tıpkı sivil unsurlar gibi dış aktörleri iç çekişmelere dahil edebilecektir. Dış aktörün bir ülkede siyasi, ekonomik ve askeri olarak sahip olduğu nüfuz ve gücünün boyutları askeri darbeye, şiddet içeren veya içermeyen rejim değişikliklerine, ciddi politik dönüşümlere yol açabilecek bir etken olarak belirlemektedir. Dünyanın pek çok ülkesinde rastladığımız, iç meselelere müdahil olan dış aktörler veya neokolonyal iktidarlar konusunun sivil-asker ilişkilerindeki tartışmalara dahil edilmesi gereken bir bileşen olduğu Liberya örneğinden çıkan sonuçlar arasındadır.

Kaynakça

- Adst. (tarih yok). *Country and Subject Reader Series: Liberia*. Association for Diplomatic Studies&Training: <https://adst.org/wp-content/uploads/2018/02/Liberia.pdf> adresinden alındı
- Bagayoko-Penone, N. (2003). *Afrique: Les Stratégies française et américaine*. Paris: Editions Harmattan.
- Bodea, C., & Houle, C. (2017). Ethnic inequality and coups in sub-Saharan Africa. *Journal of Peace Research*, 382-396.

- Böhmelt, T., Escriba-Folch, A., & Pilster, U. (2018). Pitfalls of professionalism? Military academies and coup risk. *Journal of Conflict Resolution*, 1-29.
- Caverley, J., & Savage, J. (2017a). When human capital threatens the Capitol: Foreign aid in the form of military training and coups. *Journal of Peace Research*, 542-557.
- Caverley, J., & Savage, J. (2015, 10 1). *Foreign Military Training and Coup Propensity*. [https://www.jonathancaverley.com:https://www.jonathancaverley.com uploads caverleysavage_sept17_2015](https://www.jonathancaverley.com:https://www.jonathancaverley.com/uploads/caverleysavage_sept17_2015) adresinden alındı
- Caverley, J., & Savage, J. (2017b, 8 9). *Training The Man on Horseback: The Connection Between U.S. Training and Military Coups*. War on the Rocks: <https://warontherocks.com/2017/08/training-the-man-on-horseback-the-connection-between-u-s-training-and-military-coups/> adresinden alındı
- CIA. (1980, 12 1). *Interagency Intelligence Memorandum: Postcoup Prospects in Liberia*. CIA Home Library Reading Room: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP97S00289R000100190007-2.pdf> adresinden alındı
- CIA, D. (1986, 9 23). *The Significance of Foreign Involvement in Third World Coups*. CIA Home Library Electronic Reading Room: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP86T01017R000201480001-5.pdf> adresinden alındı
- Dunn, D. (2009). *Liberia and the United States during the Cold War: Limits of Reciprocity*. New York: Palgrave Macmillan.
- EPR Atlas. (2018). *EPR Atlas*. Ethnic Power Relations International Conflict Research Report, ETH Zürich: <https://growup.ethz.ch/atlas/Liberia> adresinden alındı
- Hahn, N. (2014). US Covert and Overt Operations in Liberia, 1970s to 2003. *ASPJ Africa&Francophonie*, 19-47.
- Houle, C., Bodea, C., & Elbadawi, I. (2016). Do civil wars, coups and riots have the same structural determinants?. *International Interactions*, 537-561.

- Huntington, S. (1965). Political development and political decay. *World Politics*, 386-430.
- Huntington, S. (1968). *Political Order in Changing Societies*. London&New Haven: Yale University Press.
- Huntington, S. (1970). Foreign aid for what and for whom, foreign policy. *Foreign Policy*, 161-189.
- Jaynes, G. (1981, 1 20). Liberia's Young Sergeant Still Learning How To Rule . *The New York Times*, s. 8.
- Kieh Jr., G. (2000). Military rule in Liberia. *Journal of Political and Military Sociology*, 327-340.
- Kinzer, S. (2007). Darbe: Hawaii'den Irak'a Amerika'nın Rejim Değişiklikleri Yüzyılı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Library of Congress. (tarih yok). *The African-American Mosaic: Colonization*. Library of Congress Archives: <https://www.loc.gov/exhibits/african/afam002.html> adresinden alındı
- Liebenow, J. (1986). *African Politics: Crises and Challenges*. Bloomington: Indiana University Press.
- Maniruzzaman, T. (1992). Arms transfers, military coups, and military rule in developing states. *The Journal of Conflict Resolution*, 733-755.
- Moyer, J., Sweijs, T., Van Manen, H., & Burrows, M. (2018). *Power and Influence in a Globalized World*. Washington: The Atlantic Council.
- Nkrumah, K. (1968). *Dark Days in Ghana*. London: International Publishers.
- Norman, C. (2002). *It Is Time For Change: Speeches of William R. Tolbert Jr*. Abidjan: Victory Publishing International.
- OEC. (2019, 12 24). *OEC Data and Visualizations on Foreign Trade: Liberia Imports and Exports (by year)*. The Observatory of Economic Complexity:

https://oec.world/en/visualize/tree_map/sitc/import/lbr/show/all/ adresinden alındı

- Onwumechili, C. (1998). *African Democratization and Military Coups*. Westport/Dallas: Greenwood Publishing Group.
- O'Rourke, L. (2017). Covert calamities: American-backed covert regime changes and civil war. *Canadian Foreign Policy Journal*, 232-245.
- Pabanel, J. (1984). *Les Coups d'Etat militaire en Afrique Noire*. Paris: Editions l'Harmattan.
- Perlmutter, A. (1981). *Political Roles and Military Rulers*. London: Frank Cass.
- Pion-Berlin, D. (2001). (Ed.), *2001, Civil-Military Relations in Latin America: New Analytical Perspectives*. London: The University of North Carolina Press.
- Roessler, P. (2011). The enemy within: personal rule, coups and civil war in Africa. *World Politics*, 300-346.
- Roessler, P. (2016). *Ethnic Politics and State Power in Africa: The Logic of the Coup-Civil War Trap*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rowe, E. (1974). Aid and coups d'etat: aspects of impact of American military assistance programs in the less developed countries. *International Studies Quarterly*, 239-255.
- Schmidt, E. (2013). *Foreign Intervention in Africa: From the Cold War to the War on Terror*. Cambridge&New York: Cambridge University Press.
- Sesay, A. (1980). Le coup d'Etat du Liberia. *Revue Politique africain*, 91-92.
- SIPRI. (2019, 12 27). "*Transfers of major weapons (Liberia): Deals with deliveries or orders made for 1970 to 1985*". 12 27, 2019 tarihinde Stockholm International Peace Research Institute: http://armstrade.sipri.org/armstrade/page/trade_register.php adresinden alındı

Volman, D. (1993). Africa and the New World Order. *The Journal of Modern African Studies*, 9-10.

Welch, C. (1972). Praetorianism in commonwealth West Africa. *The Journal of Modern African Studies*, 203-222.